

LA "GAVARRA DE TAMARIT"

Segons la tradició, l'estendard que es conserva al Museu Diocesà de Tarragona provinent de l'església parroquial de Tamarit,⁽¹⁾ estigué present a la batalla de Lepant.

La bandera que apareix a les fonts historiogràfiques, batejada indistintament com a estendard de Tamarit⁽²⁾ o bé com a bandera de la Mare de Déu del Roser,⁽³⁾ és anomenada popularment la "Gavarra de Tamarit".⁽⁴⁾

L'estendard, un rectangle apaïsat de 271 cm per 180 cm, amb dos dels extrems arrodonits, està format per tres peces de tela de lli, pintades minuciosament a manera de dibuix (tres tires cosides, de les quals la superior presenta un afegit).

Hi distingim al centre l'escut reial dels Àustries, i a la seva esquerra, dos motius religiosos superposats: Crist crucificat i la Verge del Roser. En aquesta mateixa banda hi trobem una franja cosida, de 5 cm, feta per introduir-hi l'asta que ha de sostenir la bandera (fig. 1).

Els colors emprats per a la realització de la peça, malauradament es conserven força deteriorats a causa de les successives rentades a que ha es-

(1) Núm. d'inventari 437. Si bé no es coneix la data exacta d'ingrés de la peça al Museu Diocesà de Tarragona, el que sabem cert, és que, el 1912, la bandera encara es trobava dins de la parròquia de Tamarit, com ens confirma Luis Arco y Muñoz a: *Guía de Tarragona y su provincia*. Tarragona, 1912, pp. 166-167.

(2) COMPANYS, Isabel; MONTARDIT, Núria: *Millenium: història i art de l'església catalana*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1989, p. 464.

(3) ROVIRA i GÓMEZ, Salvador: "La ciutat de Tarragona", *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol. VII, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1982, pp. 96-97.

(4) COMPANYS, I.; MONTARDIT, N.: *Op. cit.*, p. 464.

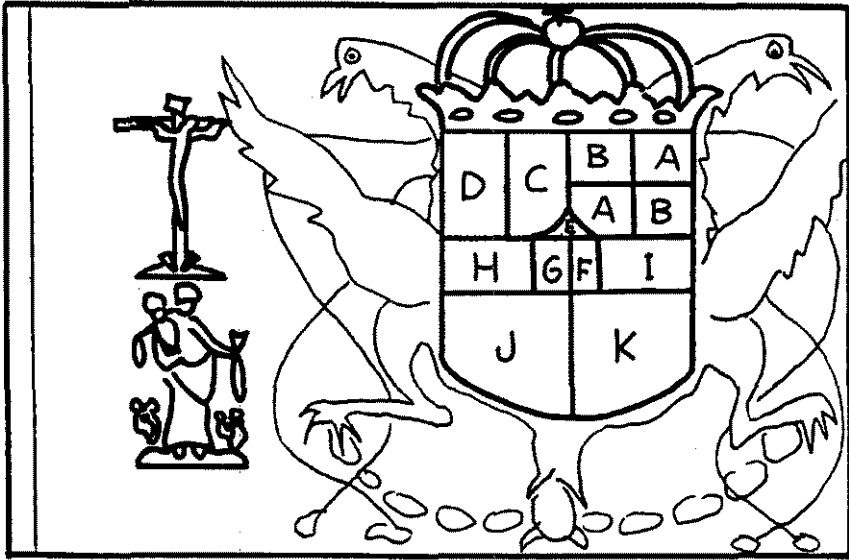

Fig. 1

tat sotmesa al llarg dels anys. De tota manera s'entreveu en la seva confecció l'ús del negre, l'or, l'argent, el bistre,⁽⁵⁾ i el blanc.

L'escut representat correspon, tret de lleus diferències, a la descripció que Martí de Riquer⁽⁶⁾ ens fa de l'emblema de l'emperador Carles V, pintat per Joan de Borgonya al cadiram de la Catedral de Barcelona amb motiu del capítol de l'orde el 1519, acompanyat, en aquest cas, per l'àguila bicèfala i coronat.

Aquesta àguila representada de front, amb el cos dreçat, les ales esteses als costats i les plomes cap amunt, el cap de perfil coronat, mirant al costat dret de l'escut, les potes i urpes separades, i la cua baixa i escampada cap avall, juntament amb el Toisó d'Or, que penja de les seves urpes, es coneix com a insígnia dels Àustries.

L'orde civil i cavalleresc del Toisó d'Or va ser creat per a propagar la fe catòlica el 1430,⁽⁷⁾ i es representa per una peça d'or, en forma de foguer,

(5) Matèria colorant d'un bru groguenc preparada fent bullir sutge de fusta amb aigua.

(6) RIQUER, Martí de: *Heràldica catalana des de l'any 1150 al 1550*, vol. II. Quaderns Crema, Barcelona, 1983, pp. 638-639.

(7) Pel duc Felip III de Borgonya amb motiu del seu enllaç amb Isabel de Portugal. Pel matrimoni (1477) amb Maria I de Borgonya amb l'arxiduc Maximilià I d'Àustria, el mestratge de l'orde passà als Habsburg.

unit a una pedra foguera flamejant de la qual penja la pell d'un moltó o velló, en record de Jason.⁽⁸⁾

A diferència també de l'escut abans esmentat, el que es representa en aquest estendard, apareix timbrat amb la corona de la monarquia espanyola, sobre un cercle d'or, enriquit de pedreria i realçat per vuit florons, intercalats amb una perla cada un, que sostenen les diademes que conflueixen en un món centrat i acabat en una creu. Al voltant i a cada banda, dues cintes blanques ondulants.

Seguint, doncs, la descripció de Riquer, l'escut de la "Gavarra de Tamarit" esdevindria una versió reduïda del de Joan de Borgonya, amb els blasons de Castella, Lleó, Navarra, Granada, Flandes, Tirol, Borgonya, Àustria i Brabant.⁽⁹⁾

Passem a fer una detallada descripció d'aquest escut, arrodonit a la part inferior a la manera dels de tipus hispànic.

En el cantó dret del cap, hi trobem la representació dels regnes de Castella i Lleó. El primer, amb dos castells d'or [a], i el segon amb dos lleons d'argent [b].

En el flanc sinistre del cap, sobre el camper, quatre pals de gules⁽¹⁰⁾ per Aragó [c], i al seu costat el que hauria de ser l'escut de Navarra.⁽¹¹⁾ [d]

Al centre hi ha una magrana de sinople, per Granada [e]. Sota de la magrana, al cantó dret del centre, Riquer ens diu que, per Flandes, hi apareix un lleó de sable,⁽¹²⁾ coronat d'or, llenguat i armat de gules. Val a dir, però, que el que apareix en l'estendard de Tamarit és daurat [f]. Acompanyant l'escut de Flandes, Riquer torna a descriure sobre un segon de gules, una àguila d'argent, coronada i rostada d'or, armada de sable, en representació del Tirol. Tornem a veure diferències altre cop amb l'esten-

(8) FLUVIÀ, Armand de: *Toisó d'Or*, Enciclopèdia Catalana, vol. 14, Barcelona 1980, p. 476.

(9) S'han oblidat les representacions de Jerusalem, Hongria i Sicília.

(10) Color vermell, representat gràficament per un ratllat vertical.

(11) Martí de Riquer el descriu com a "segona de guella un carboncle d'or, pomea de "sinoble". Anomenant "guella" a les "gules", i "sinoble" a "sinople". En heràldica, "sinople" és el color verd, representat gràficament per un ratllat inclinat que va del cantó dret del cap al sinistre de la punta. Així mateix, s'anomena "carboncle" a la figura en forma de vuit bastonets flor-delisats que surten d'un anellet abimat; que té el seu origen, probablement en una guarnició de ferro que servia per a reforçar els escuts, interpretada posteriorment com un carboncle que desprèn raigs.

(12) En heràldica "sable" és el color negre, representat gràficament per un quadriculat molt fi. Els heraldistes alemanys el consideren un esmalt neutre amb característiques de color i de metall.

dard, on l'àguila apareix sense coronar ni daurar [g]. Al flanc sinistre, un camp d'atzur sembrat de flors de llis d'or, bordura d'argent i gules de peces representa l'escut modern de Borgonya [h]. Al cantó oposat al flanc dretre, una faixa d'argent simbolitza Àustria [i]. I al cantó sinistre de la punta hi hauria d'estar representat Brabant, amb un quart d'argent un lleó de sable, coronat d'or, llenguat de gules, armat del mateix, sobre un escut partit en pal [j]; i al cantó dretre de la punta l'antic escut de Borgonya, terç d'or i atzur de sis preses en banda i una bordura de gules [k].

A la dreta de l'escut, Crist es representa crucificat, aureolat i amb corona d'espines, fixat amb tres claus a una creu falcada a terra per dos tascons, sobre un petit monticle; cobert amb el característic drap nuat, manté el cap inclinat damunt la seva espatlla dreta. Damunt de la creu hi apareix el titulus amb l'INRI.

Sota el crucifix, hi trobem la Mare de Déu del Roser dempeus, amb el Nen Jesús sobre el seu braç esquerre. Tots dos personatges, caracteritzats amb els cabells rossos i amb les testes inclinades cap a cantons oposats, apareixen nimbats i aguanten amb la mà estesa un rosari. Jesús el sosté amb la seva mà esquerra, mentre amb la dreta s'abraça per darrera del cap de la Mare. La Verge sosté el rosari amb la dreta i amb la mateixa mà aguanta un pom de roses. L'escena es representa com la superior, sobre un monticle de terra del qual emergeixen dos rosers emmarcant la figura.

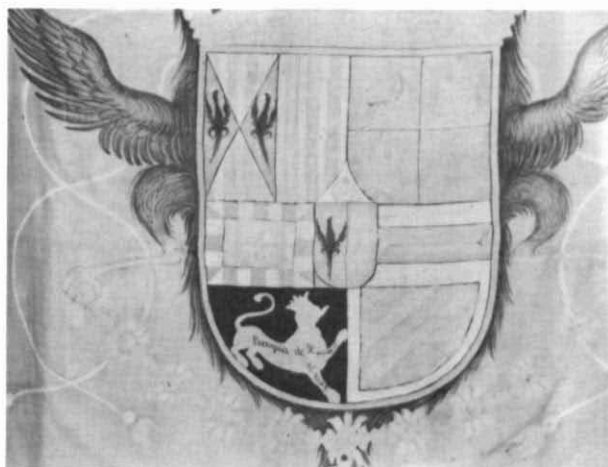
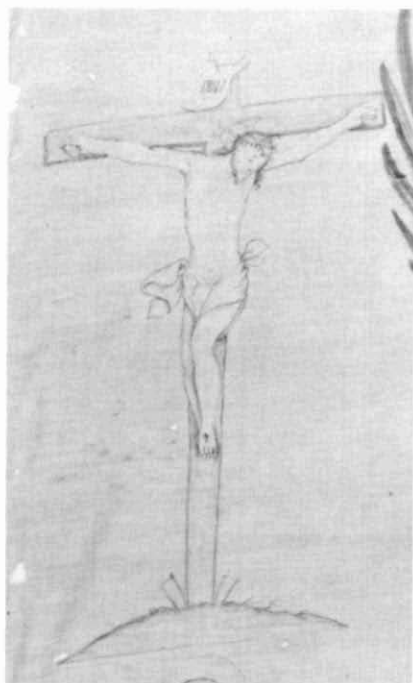
Tant la Verge com el Nen vesteixen túniques llargues fins als peus. La Mare, a més a més, duu un mantell sobre l'espatlla esquerra que li passa per davall del braç dret.

El mal estat de conservació de l'estendard va incitar a afegir-hi retocs al llarg dels anys. És per això que hi trobem afegides del revés una sèrie d'inscripcions: Parròquia de Tamarit del Mar, Parròquia de Tamarit (dues vegades) i INRI.⁽¹³⁾

Si bé sembla molt probable que aquesta bandera hagués tingut relació amb la lluita contra els turcs, i hagués acompanyat una nau —possiblement la galera de Tamarit— a la batalla de Lepant (per això s'ha datat c. 1570), el que no és tan clar és que l'estat actual de la bandera correspongui al que tenia cap al 1570.

El desig d'acabar amb el poder marítim dels turcs per la Mediterrània oriental, va reunir en una confederació anomenada Lliga Santa, la monar-

(13) Parròquia de Tamarit de Mar: inscrit en el lleó de Brabant. Parròquia de Tamarit: inscrit en el lleó superior de Lleó, i als peus de la Verge. INRI: a l'extrem superior de la creu.

quia hispànica, Venècia i els Estats Pontificis. Els membres de la Lliga s'aliaren per formar una flota cristiana de prop de 280 vaixells i de 30.000 homes. Aquestes naus partiren de Messina, capitanejades per Joan d'Àustria, fill de Carles V, i dirigides per caps experimentats com el genovès Andrea Doria, els catalans Joan de Cardona i Requesens⁽¹⁴⁾ i Lluís de Requesens i de Zúñiga,⁽¹⁵⁾ Álvaro de Bazán, Barbarigo, Colonna i Alexandre Farnessi, aconseguiren el triomf el 7 d'octubre del 1571 amb la Batalla de Lepant. L'alegria de la cristiandat per aquell triomf va ser molt gran, i l'Església, en agraïment, va instituir la festa del Sant Rosari per a celebrar-lo.

La participació de naus i marineria dels Països Catalans en la contesa va ser important. La presència de caps catalans, amb els seus mariners, demostra que la decadència de la marina catalana de la qual s'ha parlat, en realitat no era tal decadència, sinó més aviat «*la cesación de armadas oficiales ya no por ser Cataluña con toda la Corona de Aragón nación independiente...*»⁽¹⁶⁾ Catalunya, per tant, ha de ser comptada com una de les nacions representades a Lepant,⁽¹⁷⁾ i es confirma la possibilitat que una nau sortís de Tamarit per lliurar-se en combat.

En cas de ser veritat la relació d'aquesta bandera amb els turcs, correspondria a la prelatura del bisbe Gaspar Cervantes de Gaeta (Trujillo, 1568–Tarragona, 1575), que fou inquisidor de Sevilla, arquebisbe de Messina, Salerno, Cardenal títol de Santa Sabina pel Papa Pius V i, finalment, arquebisbe de Tarragona des de l'octubre del 1568.⁽¹⁸⁾

Cervantes de Gaeta, coneixedor del dret civil i canònic, va ser col·laborador directe del papa Pius V, el qual el retingué a Roma durant un temps, després d'haver-lo nomenat arquebisbe de Tarragona. Entre les importants tasques que realitzà, cal destacar que dugué, per a la instrucció de

(14) Capità de les galeres de Sicília, baró de Sant Boi, va ser l'heroi del consell privat de Joan d'Àustria, que comandant set galeres va avançar-se a tota l'armada per anar a descobrir l'enemic.

(15) (Barcelona, 1528–Brussel·les, 1576). Tinent general del príncep Don Juan, va ser ell qui va donar l'ordre de batalla. Fou nomenat anteriorment, el 1561, ambaixador a Roma, prop de Pius IV; intervingué en el procés del bisbe de Carranza i influí, el 1564, en l'elecció del nou papa Pius V. Nomenat conseller de Joan d'Àustria el 1568, participà en la campanya contra els moriscs de Granada abans de la seva intervenció contra els turcs.

(16) BOFARULL y BROCA, Antonio de: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, vol. VII, Juan Aleu y Fugarull, Barcelona, 1878, p. 181.

(17) BOFARULL y BROCA, Antonio de: Op. cit., p. 180.

(18) BLANCH, Josep: *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona*, 2 vols., Agrupació de Bibliòfils de Tarragona, 1951 [edició posterior a càrrec de l'Exma. Diputació Provincial de Tarragona, 1985], p. 144.

ciudadans i vilatans, els pares de la Companyia de Jesús a Tarragona,⁽¹⁹⁾ i que fundà amb els seus propis diners la universitat i l'estudi d'aquesta ciutat.

L'estendard, en cap moment no fa referència a l'escut de l'arquebisbe, ja que els Cervantes «... *traen por armas un escudo de sinopla dos cyervas de ora y la de embaxo la cabeça como baxa como que paçe, y la de ençima la cabeça alta, como que vela o está escuchante*». ⁽²⁰⁾ Ara bé, és interessant de fer-hi esment d'una banda per a ajudar a configurar i situar la peça, i de l'altra perquè, sens dubte, l'arquebisbe, amb la seva relació amb Pius V i la monarquia catòlica espanyola, hagué de participar com a conseller en el conflicte bèl·lic.

Pel que fa als possibles canvis que ha pogut patir la peça, es distingeixen clarament aplicacions posteriors de dibuix sobre el teixit d'una manera indiscriminada. Podem assegurar que la totalitat d'inscripcions que hi figuren es realitzaren en època més tardana. Primerament perquè presenten un tipus de lletra posterior a la del XVI, i perquè les diverses inscripcions que hi trobem estan escrites a l'inrevés. És a dir, la persona que les afegí no coneixia l'escut dels Àustries.

Així mateix, sobre els castells que apareixen a l'escut representant el Regne de Castella, s'hi afegiren també, segurament en la mateixa data, palmeres i ones, amb la intenció d'assegurar uns lligams entre la peça i Tamarit, sense tenir en compte que s'alterava el blasó reial.

Si bé és clar que totes aquestes modificacions s'introduïren en una data força tardana (potser cap al s. XVIII), el que també caldria considerar és la possibilitat que la representació de la Verge i del Crucifix, igualment dibuixats en el revers de l'estendard (establint com a anvers la part que regeix la situació dels elements en l'escut original dels Àustries), fos realitzada en data posterior a la batalla de Lepant. Gosarem fins i tot insinuar la tesi que hi foren afegides després de la batalla.

La devoció generalitzada al Roser, com també la creació de confraries i l'existència d'un ofici dedicat a fer rosaris, tingué lloc a partir del 1571, arran de la victòria de Lepant el 7 d'octubre, que hom atribuí a la intervenció de la Mare de Déu. Així ho declarà el Papa Pius V i el seu successor Gregori XIII, a més, feu del 7 d'octubre el dia del "Roser de tot el món" o

(19) BLANCH, Josep: Op. cit., p. 148.

(20) RIQUER, Martí de: *Heráldica castellana en tiempos de los reyes Católicos*. Quaderns Crema, Barcelona, 1986, p. 183.

festa universal del Roser. És doncs a partir d'aquest fet que les confraries del Roser comencen a propagar-se ràpidament, i aleshores les imatges de la Verge del Roser presenten constantment la rosa o pom de roses al·lusionives a les confraries i a la pietat del mateix nom.⁽²¹⁾ Així mateix, Joan d'Àustria prometé regalar a la Mare de Déu del Roser de Barcelona, la banderola "festum", que es fabricà amb tots els gallardets⁽²²⁾ de la galera reial. És per això que la relació de la Verge amb l'escut dels Àustries ha de ser forçosament posterior a la batalla.

D'altra banda, la presència del crucifix es justifica perquè acostuma ser el centre d'aquestes composicions rosarianes.⁽²³⁾ La imatge del crucificat, com en els actuals grans del rosari, presideix tot aquest món suplicant.

D'aquest tipus de verges del Roser, se'n conserven magnífics exemplars renaixentistes i barrocs, dels quals caldria destacar el conjunt de plafons de rajoles vidriades de la capella del Roser de Valls, del segon quart del segle XVII, relacionats amb la batalla de Lepant i la iconografia del Roser.

Carina Huguet i Valls

(21) TRENS, Manuel: *María: iconografía de la Virgen en el arte español*. Plus Ultra, Madrid, 1946, p. 299.

(22) Ensenya o banderí llarg i estret que va disminuint fins a acabar en punta, i que hom col·loca al cim dels pals de la nau.

(23) TRENS, Manuel: *Op. cit.*, p. 304.